

VASÁRADAT

Nem akartam egyebet, mint hűséggel idézni történelmünk egy nagy pillanatát és hűségesen megőrizni, más műfajban, irodalmunk egy kivételes alkotását — mondta a lenin-grádi filmfesztivál sajtókonferenciáján Jefim Dzigan, a nagydíjat elnyert *Vasáradat* rendezője.

Nagy regény volt, csodálatos regény, erővel, bölcsességgel teljes, izgalmas, szószerint igaz a részletekben, és egyetemes érvényű a konzekvenciáiban. Érthető a rendezői program: tisztelet a mű iránt. S érthető, talán, a regény egykori rajongó olvasójának mostani igénye: szembesíteni a bemutatott művet a vallott rendezői programmal s ezt a filmbeli újrafogalmazást az eredeti alkotással. Igazságos-e ez így vagy sem, nehéz lenne eldönteni, az egybevetés mindenesetre elkerülhetetlen. Nemcsak azért, mert a rendező maga szólít ilyenfajta mérlegelésre a hűség programjával, de azért is, mert Szerafimovics regénye több százezer hazai olvasó kezén megfordult, a fel-

tételezett nézők jelentős része ezt az egybevetést ugyancsak elvégzi majd s a bennük ébredő kérdésekre szinte kötelezően illendő válaszolni. Legálabbis megkísérelni a választ.

Persze másféle szabály is van, nevezetesen: a művet önmagában mérjük, ne előzményeihez, saját hatása szerint s ne „ahhoz képest...”

Nos hát a film önmagában: nagylélegzetű, izgalmas, látványos előadása az intervenció időszaka egyik epizódjának, amikor a Krimi félszigeten németek szálltak partra s bekerítették a tamányi egységet, elszakítva azt a visszavonuló Vörös Hadsereg fő erőitől. A tamányiak beszurultak egy faluba s a falu lakosaival együtt próbáltak kitörni az ellenséges gyűrűből. A kivételes tehetségű és mély emberségű paraszthadvezér, Kozsuh bátorsága, okossága végül is legyőzi a pánikot, anarchiát s egy győztes csata után egyesíti katonai erőit a Vörös Hadsereggel. A megrendítő és derűs epizódokban gazdag történetet Dzigan filmje az érdeklő-

Kozsuh és a tamanyiak
(Nyikoláj Alekszejev)

dést mindvégig ébrentartva adja elő, a színészek kitűnőek, a látvány elragadó, az óriási apparátus hibátlanul működik.

A film tehát önmagában élvezetes, eszközeiben tiszta. Ha mégsem olyan maradandó s majdan gyakorta említett példája a nagy forradalmi filmeknek, mint amilyen lehetne, annak oka nemcsak a film természetében adott, nemcsak a romantikus rendezői felfogásban. Az a második vonulat, az az általános érvényű gondolati mag hiányzik Dzigan filmjéből, amely Szerafimovics regényét remekművé tette.

A *Vasáradat* ugyanis nemcsak egy drámai-hősi harc elbeszélése, nemcsak nagy bátorsággal és találékony-sággal megívott csaták leírása, személyes tragédiák, szép szerelmek és közös győzelmek epizódikus felidézése, de egyúttal egy párhuzamos folyamat ragyogó ábrázolása, s éppen ennek a folyamatnak rajzában lesz a regény a forradalomnak megrendítő, hiteles — és általánosítható — jelképévé. A tamanyiak története

voltaképpen egy kaotikus, bizonytalan, félelemekkel teli, sőt reménytelennek tűnő állapotban kezdődik. Pszichológiailag felbomlott, fegyelmében fellazult katonai egység ez a történet kezdetén, elvesztette bizalmát vezetőiben, életmódjában megszűnt katonának lenni, elkeveredett a falu lakói között, akik inkább aggodnak egy számóvárért, mint a forradalomért. Részegesek, gyávák, anarchisták rongálják a közös ügy esélyeit. Már puskalövésnyi közelségben az ellenség, cselekedni kell, mozdulni kell, ám úgy tűnik, hiányzik az erő, amely ebből a fellazult, demoralizált állapotból kiragadná az embereket és cselekvőképes közösséggé formálná őket. Ezt az erőt testesíti meg Kozsuh. Nem egyedül s nem pusztán személyes tulajdonságaival, hanem — ha úgy tetszik — azáltal, hogy a szükségszerűséget ismeri fel. Nem nagy tudású, kivételes műveltségű forradalmár, inkább a pillanat embere, akiben azonban él az a fajta morális, amely természetes módon köti a forradalomhoz,

s amely képessé teszi arra, hogy egy bár nem nagylétszámú, de erős közösséget teremtsen a dezorganizált nagyobb közösségen belül. Ennek a kisebb közösségnek a vezetésével indul el hosszú, menekülő útjára a katonai egység, a falu lakosságával együtt. A menekülés közben játszódik le az a folyamat, amelyre utaltunk. Veszélyek, iszonyú fizikai megpróbáltatások közepette, néha kíméletlenül, erőszakosan el kell választani a hadsereget a vele együtt mozgó falutól, amely vándorlás közben, a rendkívüli körülmények között is lényegében a maga régi életét éli. Ennek a különválasztásnak, regularizálásnak vannak áldozatai, az átszervezés közben születnek téves, fájdalmasan igazságtalan döntések is. A folyamat ábrázolása az események nyelvére fordítja le azt a filozófiai tételt, hogy „az igazság a viszonylagos tévedések sorozatában valósul meg.” Igen, ez a folyamat azzal a következménnyel jár, hogy a személyiség időlegesen megszűnik a saját impulzusai szerint működni, csak mint az egésznek kényszerített része létezik, kénytelen feladni személyes igazságait, szabályozni vágyait, vagy éppen lemondani azokról, elszenvedni személyes veszteségeket egy olyan állapotban, amikor még nem tudhatja teljes bizonyossággal, hogy a nagyobb cél, amelynek nevében őt kényszer alá fogják, beteljesedik-e vagy sem. Itt a megmenekülés — áttételesebb, magasabbrendű értelemben — végül is a forradalom győzelmével azonos. A katona számára ez még csak a katonai győzelmet,

egy ütközet megnyerését, a „mozgó falu” számára a letelepedés, a háborítatlan létezés lehetőségét jelenti. Rendkívüli erkölcsi erőt feltételez, hogy az ember ilyen helyzetben, ilyen viszonylagos jelentőségű és bizonytalan célokért ilyen fokig fékezze, szabályozza szélsőséges személyiségének, individuumának működését.

A forradalom kritikusaiknak gyakori érve, hogy a forradalom az embert csak mint társadalmi lényt, mint a közösség alkotóját veszi tudomásul és nincs válasza a személyiség problémáira. A *Vasáradat* az ábrázolt folyamatban — mintegy előre átélve későbbi tapasztalatokat — zseniális művészi-gondolati választ ad erre a hipotézisre, bizonyítván, hogy határhelyzetekben valóban szükségszerűen redukálja a forradalom a személyiség lehetőségeit, éppen annak érdekében, hogy a vallott program beteljesítésével egy magasabb értékrendben újra felszabadítsa a személyiséget s már addig is, a küzdelem menetében a szubjektumot önmaga legjobb adottságai felé irányítsa.

Ennek a gondolatnak történetbeli szuggesztív kifejezése Szerafimovics regényének az a rendkívüli többlete, amelynek közvetítésével a film adósunk maradt. A jelzett folyamat következetes ábrázolása nélkül — bár szépek és megragadóak, de — nem teljes jelentőségükben felfoghatóak az olyan jelenetek, mint amilyen például a hadseregtől elkülönített falu asszonyainak, öregjeinek

Jelenet a filmből

A menekülő falu

éjszakai ütközete a rájuk támadó kozákokkal. Honnan az erő e nemrégiben még megfélemlített, kicsinyes ügyekkel bajlódó emberekben, akik most mezítlábasan, fáklyákkal kezükben megfutamítják a rikoltozó kozákokat. Csak a félelem hajtaná őket, a döbbenet? Vagy tán az eddig átélt történések — a folyamat — lassan a megmenekülés és győzelem lehetőségének hitét is beléjük plántálta? Es elemi lélektani igazság, hogy a megszenvedett és e szenvedéssel közelebb hozott igazsághoz egyre bátrabban, egyre makacsabban ragaszkodik az ember.

A jelenet szép, döbbenetes, mint oly sok más jelenete is a filmnek — a halott gyerekéhez eszelősen ragaszkodó asszony, a meredek, nedves-csúszós sziklán az ellenség felé némán kapaszkodó vöröskatonák hősiessége, az első katonai győzelem jó ízeit megrontó anarchista akció, s a nyomában járó büntetés tragikomikus pillanata — igen, mindez egy

jó és hatásos film építőeleme, csak éppen egy kicsit kevesebb (mert némiképpen anekdotikus), mint az eredeti mű, amelyet a rendező újraforgalmazott. Talán romantikusabb annál. Őrzi szép pátoszatát, kevésbé annak egyetemes érvényét, gondolati mélységét. Ellenben nagy erénye az egységes atmoszféra, néhány emlékezetes színészi teljesítmény (kiváltképpen a Kozsuh szerepét játszó Nyikoláj Alekszejevé), a nagy tömegek remek mozgatása, a visszatartott szépségű operatőri munka (Alekszej Tyemerin érdeme) s az a képesség, amely a feszes, sokszor tragikus atmoszférában is meg tudja őrizni az egyszerű ember derűjét, természetes reakcióit.

Ha nem a hűség aspektusából kell ítélkeznünk: hatásos, szépen megformált munkát láttunk. Ha a hűség programjához mérjük, kevésbé jelentős. Igazságos-e így, nehéz eldönteni.

HÁMORI OTTÓ